

Алымбаева Б.А.

**СУЛТАН РАЕВДИН АҢГЕМЕЛЕРИНДЕГИ ИДЕЯЛЫК-СТИЛДИК
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨР**

Алымбаева Б.А.

**ИДЕЙНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В РАССКАЗАХ
СУЛТАНА РАЕВА**

В.А. Alymbaeva

**THE IDEOLOGICAL AND STYLISTIC FEATURES
IN THE STORIES SULTAN RAEV**

УДК: 89/577.04

Жазуучунун аңгемелеринде адам баласын терең ойго сала турган окуялар, диалогдор, монологдор камтылып, диалектилик сөздөрдү абдан чебер берүү аркылуу ошол ойлордун ажары ачылган.

Негизги сөздөр: аңгеме, окуя, ой, тема, диалог, монолог.

В рассказе писателя раскрыты философские раздумья человечества через призму событий, диалогов и монологов с мастерски использованием диалектизмов.

Ключевые слова: рассказ, событие, идея, тема, диалог, монолог.

There are dialogues, monologs and different adventures in the stories of the writer which make the readers think over the life deeply. By using dialects the author could show the real meaning of incidents.

Key words: story, event, idea, theme, dialogue, monologue.

Султан Раевдин “Аял” аттуу аңгемеси 1988-жылы жазылган. Чыгарманын жалпы мазмунуна көз салсак, подъездде кошунасынын өз үйүнө кире албай турганынан улам, түнкү он экиде ойношун узата (кетире) албай жаткан аялдын көңүл абалы, убаракерчилиги берилген. Стилдик жактан алганда аңгеме баштан-аяк диалог түрүндө түзүлгөн. Аял менен эркектин кысталышта шыбыраша бергендеги маеги эң жөнөкөй турмуштук көрүнүштөрдөн тартып сөздүн түз маанисиндеги философиялык көрүнүштөргө чейин талкуулоо, аял-эркек, Чарлз Дарвиндин эволюциясы, жалгыздык, сүйүү, феминизм, өмүр-өлүм, ажал, бакыт, адамдык сапаттар ж.б. жөнүндө ой жоруулар кызык берилген. Эшиктин көзөнөгүнөн подъезддеги кошунага алмак-салмак тигилип, бири кете албай, бири кетиргиси келбей аткан эки адамдын кичинекей мейкиндиктеги чоң аалам туурасындагы сүйлөшүүсү, андагы “жылт” эткен бийик ойлор дүйнөлүк ойчулдардын учкул ойлору менен ырасталган.

“ - Ты-сс!.. Акырын...

- Ким?

- Коңшубуз... байкап калбасын... Т-сс! Акырын бас-сс... Бутунун учу менен. Жөтөлбө! Ме, байпагыңды... Керебеттен аста тур. Кычырайт... Кычыратпа!.. Ты-сс!.. Акырын бас. Бутунун учу менен...

- Коңшунбу?..

- И-из. Жөтөлбө дейм! Байкап калат. Турдуңбу?.. Бер колуңду. Артымдан ак-ыр-ын жүрө бер. Абайла, шифонер... Урунуп алба.

- Байпагыңды...

- Кие элексиңби? Кий” (1.27-б.).

Бул үзүндү – аңгеменин башталышы. Окурманды окуянын андан ары кандай өнүгөөрү кызыктырат. Бирок андан ары жыш, чиелешкен эч кандай окуя жок. Акыры кошунасы экинчи бир кошунаныкына кирип кеткенден кийин гана аял ойношун ызалуу узатат. Болгон сюжет ушул. Мында автор окуяны өнүктүрүүнү эмес, аял-эркектин диалогу аркылуу ойдун өнүгүшүн өнүктүрүүнү максат кылгандай.

Аңгемедө өңчөй диалогдон тышкары монолог дагы орун алган. Баса, чыгармада аялдын да, эркектин да, кошунанын да ысымдары айтылбайт. Болгону кошунасын “философ” деп коюшат. Аялдын монологунун бири бул:

“- Сөзүң түгөндүбү?.. Ишенсең, мени жалгыздык ойчул кылып салды. Ойлой берем, ойлой берем... Жалгыздыктын азабын тарткан мен эле десем, жо-жок, мен эле эмес экенмин. Биз, баарыбыз жалгызбыз... Мен да, сен да, кызганчаак аялы бар философ да, баарыбыз. Жада калса жер да, күн да жалгыз... а деген ар бирибиздин башыбызга жалгыздап келет. Ажал жалгыздап алат бизди... Кээде мага дүйнө да жетимдей сезилет... (1.42-б.).

Адаттагы прозалык жанрдагы чыгармалар сыяктуу окуя кууп эмес, анын ордуна ички көңүл абалдарын берүүгө, алардын диалог, монологуна маани берилгени драмалык жанрдын үлгүлөрүн эске салат. Ошол эле чыгармаларды оңой гана драма жанрына айлантып коюуга болот. Анда деле ошол берейин деген маани, ой толук сакталып калаарына ишенүүгө болот. Жазуучунун жалпы чыгармачылыгына тиешелүү бул өзгөчөлүк кайдан келди? “Ойлордон чарчабайм” аттуу маегинде жазуучу бул тууралуу төмөнкүлөрдү айтып берген: “– Я ужасно любил кино, ужасно любил ВГИК. У меня была дурацкая привычка: где бы я ни находился, повсюду писал “ВГИК” – на парте, на остановке, на стенах, в туалете... (Смеется). – Кто-то в селе выписывал “Советский экран” и “Искусство кино”. Я выуживал из почтальонской сумки отца свежие номера и, прочитав, тайком водворял на место. А бедный папа недоумевал: куда запростались журналы? В 7-8 классах я читал шеститомник С.Эйзенштейна, книги С.Гера-

симова, М.Ромма, критика И.Гинзбурга. Все это было в нашей богатой сельской библиотеке.

В 9 классе он узнал: можно выписать по почте кинокамеру! Заказал ее немедленно. Отец удивился: что за интересный “бандерольчик” прислали им из Москвы? Аппарат назывался “Аврора-супер” и стоил рублей сто.

А отец получал 70. Он день поругал меня, а на завтра нашел деньги. И я начал снимать фильм – все, что видел, без сценария, жизнь своего села...” (2).

Жазуучунун сөзүнөн көрүнүп тургандай, өспүрүм баланын көрүнүштү тартууга, сүрөттөөгө ынтызарлыгы, искусствого жакындыгы анын чымырканган аракетинин шартында кийинки белгилүү, таланттуу жазуучу, драматург болуп калуусун шарттаган. Анын чыгармаларында сүрөттөөгө, кайсы бир абалдарды чагылдырууга шарт жакшы түзүлөт, маани көбүнесе ошол жагына берилет. Жазуучунун “Соцреализм”, “Пусу”, “Аптанын бешинчи күнү”, “Чаң жол”, “Профессор, Шукшин, Манас” аңгемелеринин кайсынысында болбосун, диалог басымдуу орунду ээлейт. Кейипкерлердин ички абалын анын кеби аркылуу түшүнөсүн.

Жазуучу көбүнесе элет жашоочуларынын жашоо-турмушун, ой-кыялын, дүйнө таанымын чагылдырууга кызыгат. Алардын образын ачып берүүдө, жогоруда айтылгандай, алардын кебине өзгөчө көңүл бурулат. Адабият менен жакшы тааныштыгы бар адам авторун окубаса дагы С.Раевдин чыгармаларын жакшы тааныйт. Анда түштүктүн стили, диалектиси, говору кеңири берилет. Буга мисал катары ар кайсы аңгемелериндеги айрым сөздөрдү тизмелөө, андагы тыбыштык өзгөчөлүктөргө көңүл буруу жетиштүү: паамы жетпей (баамы жетпей), аңкүдүк ой (арсар ой), жыйла берди (жыйыла берди), иле (себеп), жатайлык (жаталык), абат иш (кыйын иш), даңгесе катын (кудай урган катын), ноокатек бала (түрү суук бала), пешим (бешим), айбар көз (суук көз), ылаасын табуу (жолун табуу), калаты түштөр(коркунучтуу түштөр), пул (акча), бир апыз иш (бир ой), курук (куркак), ушу байыт (ушул саам), алейне үй (жалгыз үй), апселеге алат (кысымга алат), паамга илбеди (баамга илбеди), ташпишке түштү (түйшүккө түштү), бакат эки оюнун (болгон эки оюнун), азат боюн (бүткөн боюн), бей убак (туура эмес убакта), бейтап (оорукчан), напасы кысылып (көкүрөгү кысылып), үнү ыпчам чыгат (үнү акырын чыгат), безада (капалуу), айча бел (ичке бел), бейкам (тынч), денеси чысыраган (денеси чытыраган), чарс (тарс), пайты келүү (ыңгайы келүү), кадик (жаңылбай), азгынчак (аз), дамамы (ар дайым), акылын пештөө (акылын тууралоо), ле (эле), тирик (тын), итабар (бир топ), наакан-нааканда (кээде-кээде), уйкуга ушаар (уйкуга сак), мустакем (сергек), осол (ыңгайсыз), тамам (бүттү) ж.б. Жогоруда аты аталган аңгемелерде учураган бул айрым сөздөр жазуучунун кептик

стилинин кандай экендигин тастыктап турат. Албетте, муну айтуу менен биз жазуучу адабий тилден четтеп кеткен деп кине койгубуз келбейт. Ал ошол диалектиик сөздөрдү колдонуу менен чыгармасындагы кейипкерлердин образын тереңирээк ачып, алар жашаган чөлкөмдүн элесин көзгө элестүү, даана тартат. Ар бир чыгарма идеясы терең ойлорго бай. Айталы, “Пусу” аңгемесинде Кара-Сууда аталган адамдын кызы шаарга соттун окуусун окуйм деп кетип, жаштык-мастык кылып бирөөнө алданып, никесиз төрөп койгону, ал тууралуу ата-энесине кат барганы айтылат. Катты алганда жини келип, күлө багып турган кызынын дубалдагы сүрөтүн жерге чапкан Пусу кызына шаарга барып, небересин алып кайра кайтып келет. Улам колундагы небересинин бетинен чоп эттирип коюп, кошуна аялдарга шаар турмушун саймедиреп отурган айылдык, көзү сокур, карапайым Пусунун образы көп нерсени эске салат. Никесизби, никелүүбү, баланын төрөлүшү бул кудайдын колундагы нерсе. Кудай берип жаткан баланы чанганга адам пендеси акысыз. Улуу жазуучубуз Чыңгыз Айтматовдун “Чыңгызхандын ак булуту” аттуу чыгармасында Чыңгызхандын кол алдындагы жоокерлерге аялдарга жакындоого катуу тыюу салганы, бир күнү жүрүштөгү аялдардын биринин кош бойлуу экендиги аныкталгандыгы, аял баланын атасы ким экендигин айтпай көпкө жашыргандыгы, акыры көп ичинен суурулуп чыккан бир жигит баланын атасы экендигин моюндаганы, Чыңгызхан жазалап экөөнүн тең башын кылкылдаган жоокерлердин көзүнчө алып салганын, ошондон кийин Чыңгызхандын үстүндө аны ар дайым коштоп жүрчү ак булут жоголуп кеткендиги, демек Чыңгызхан колдоочусуз калгандыгы таржымалданат. Султан Раевдин “Пусусунда” болсо Пусу табияттын, Кудайдын эркине каршы чыкпайт. Өз аялына түрү суук көрүнүп турган (азырынча) небересин астейдил жакшы көрүп, ал тургай “Ай көрдүм аман көрдүм, айдай бала көрдүм” деп экинчи сабын өзү кошуп, Ай менен балага бирдей жалынып, эшикте небересин тосуп отурат. Бул жерден болгон чындыкка эң жөнөкөй ынанууну, моюн сунууну, тагдырга баш ийүүнү көрөбүз. Автор карапайым элет адамынын дүйнөсүнө ушундай терең кечиримдүүлүктү салып берет.

Жазуучунун кайсы аңгемесиндеги идеяны айтпайлы, адам баласын терең ойго сала турган окуялар, диалогдор, монологдор камтылган. Диалектилик сөздөрдү абдан чебер берүү аркылуу ошол ойлордун ажары ачылат. Аңгемелериндеги бул идеялык-стилдик өзгөчөлүктөр жазуучунун повесттеринде, романдарында дагы орун алган. Бул тууралуу сөз кийинчерээк болсун.

Адабияттар:

1. Раев С. Ханышанын көз жашы. - Б., 2008.
2. Раев С. От мыслей я не устаю, МСН, 7 октября, 2005.

Рецензент: кандидат филологических наук, и.о. профессора Исабеков И.